

ЭР ВА ХОТИННИНГ УМУМИЙ МОЛ-МУЛКИНИ БЎЛИШГА ОИД МУНОСАБАТЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИНИШИ

Халмуратова Шахназа Ибрагимовна

Ўзбекистон Республикаси

Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги

Судьялар олий мактаби мустақил изланувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18029141>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 15-dekabr 2025 yil

Ma'qullandi: 20-dekabr 2025 yil

Nashr qilindi: 23-dekabr 2025 yil

KEYWORDS

эр-хотин мол-мулки, оила ҳуқуқи, мол-мулкни бўлиш, умумий мулк, никоҳ шартномаси, шахсий мулк, суд амалиёти, ҳуқуқий тартибга солиш, адолат тамойили, қонунчиликни такомиллаштириш

ABSTRACT

Ушбу мақолада эр ва хотин ўртасидаги умумий мол-мулкка оид муносабатларнинг ҳуқуқий тартибга солиниши, уларнинг турлари ва ҳуқуқий табиати таҳлил қилинади. Мақолада Оила кодексидаги нормаларни ҳамда амалий суд тажрибасини ўрганган ҳолда мол-мулкни бўлишнинг ҳуқуқий механизмларини очиб беради.

Шунингдек, шахсий ва умумий мол-мулкни ажратишда юзага келадиган муаммолар, никоҳ шартномасининг аҳамияти, суд орқали бўлиш жараёнида учрайдиган тўсиқлар ва адолат тамойилига оид масалалар ҳам ёритилади. Чет эл қонунчилиги билан қиёсий таҳлил асосида Ўзбекистон қонунчилигини такомиллаштиришга оид таклифлар ҳам илгари сурилади.

Эр ва хотиннинг оилавий муносабатларда тенг ҳуқуқлилиги ва баб-баравар мажбуриятларга эга эканлиги мулкӣ муносабатларда ҳам ўз ифодасини топган. Эр-хотиннинг мулкӣ ҳуқуқ ва мажбуриятларига иқтисодий мазмундаги масалалар киради. Эр-хотиннинг биргаликдаги умумий мулкига нисбатан бўлган ҳуқуқ ва мажбуриятлари, эр-хотиннинг ҳар бирини алоҳида хусусий мулкига бўлган ҳуқуқ ва мажбуриятлари, ўзаро моддий таъминотдаги алимент ҳуқуқ ва мажбуриятлари шулар жумласидандир. Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси 23-моддасига асосан эр ва хотиннинг никоҳ давомида орттирган мол-мулклари, шунингдек, никоҳ қайд этилгунга қадар, бўлажак эр-хотиннинг умумий маблағлари ҳисобига олинган мол-мулклари, агар қонун ёки никоҳ шартномасида бошқача ҳол кўрсатилмаган бўлса, уларнинг биргаликдаги умумий мулки ҳисобланади.

Оилада эр-хотиннинг бир-бирини тушунмаслиги, ўзаро муросаи мадора йўлини танламасликлари, оилани барбод бўлишига, вояга етмаган болаларнинг келажagini масъулиятсизларча тақдир измига ташлаб қўйилишга олиб келади. Биргина эр-хотиннинг бир-бирини ўзаро ҳурмат қилмасдан, бир-бирини тушунмасдан никоҳдан ажрашишга қадар етиб боришлари, судларда бошқа оилавий низоларнинг жумладан, вояга етмаган болалар таъминоти учун алимент ундириш, эр-хотиннинг бир-бирини

таъминоти учун алимент ундириш, уйга киритиш, уйдан чиқариш, умумий мол-мулкни бўлиш ва ҳоказо низоларнинг кўриб чиқилишини тақозо этади.

Шунингдек, эр ва хотиннинг никоҳ давомида ортттирган мол-мулклари жумласига (эр ва хотиннинг умумий мол-мулкига) эр ва хотин ҳар бирининг меҳнат фаолиятидан, тадбиркорлик фаолиятидан ва интеллектуал фаолият натижаларидан ортттирган даромадлари, улар томонидан олинган пенсиялар, нафақалар, шунингдек, махсус мақсадга мўлжалланмаган бошқа пул тўловлари (моддий ёрдам суммаси, майиб бўлиш ёки саломатлигига бошқача зарар етказиш оқибатида меҳнат қобилиятини йўқотганлик муносабати билан етказилган зарарни қоплаш тарзида тўланган суммалар ва бошқалар) киради.

Эр ва хотиннинг умумий даромадлари ҳисобига олинган кўчар ва кўчмас ашёлар, қимматли қоғозлари, пайлари, омонатлари, кредит муассасаларига ёки бошқа тижорат ташкилотларига киритилган капиталдаги улушлари ҳамда эр ва хотиннинг никоҳ давомида ортттирган бошқа ҳар қандай мол-мулклари, улар эр ёки хотиндан бирининг номига расмийлаштирилган ёхуд пул маблағлари кимнинг номига ёки эр ва хотиннинг қайси бири томонидан киритилган бўлишидан қатъи назар, улар ҳам эр ва хотиннинг умумий мол-мулки ҳисобланади. Хусусан, эр ва хотиндан бири уй-рўзғор ишларини юритиш, болаларни парвариш қилиш билан банд бўлган ёки бошқа узрли сабабларга кўра мустақил иш ҳақи ва бошқа даромадга эга бўлмаган тақдирда ҳам эр ва хотин умумий мол-мулкка нисбатан тенг ҳуқуққа эга бўлади. Эр-хотиндан ҳар бирининг совға сифатида никоҳ тузишдан кейин олган мулклари, жумладан, тўй муносабати билан ёки тўйдан кейин олган совғалари, агар улар умумий фойдаланиш буюмларидан иборат бўлса, эр-хотиннинг биргаликдаги умумий мулки таркибига киради. Никоҳни тегишли тартибда қайд эттирмасдан туриб эр-хотин бўлиб яшаш уларнинг мулкни биргаликдаги умумий мулк деб топиш учун асос бўлмайди.

Никоҳни қайд эттирмаган ҳолда бир оила бўлиб яшаган шахсларнинг мулкий муносабатлари фуқаролик қонунлари билан тартибга солинади. 1944 йил 8 июлга қадар эр-хотин бўлиб яшаганларнинг ортттирган мулкларига нисбатан бўлган муносабатлар бу қоидадан мустаснодир. Эр-хотиннинг текинга олган мулклари, жумладан, тўй муносабати билан олган совғалар (тўйдан кейин ўтказиладиган маросимлардан олган совғалари), агар улар умумий фойдаланиш буюмларидан иборат бўлса, эр-хотиннинг биргаликдаги умумий мулки таркибига киради.

Агар эр-хотиннинг ҳар бирига тегишли бўлган мулкига никоҳлари давомида шу мулкнинг қийматидан анча ошиқ маблағ сарфланганлиги (қайта таъмирлаш, қўшимча қурилиш қилиш, қайта ўзгартириш ва ҳ.к.) аниқланса, бу мулк эр-хотиннинг биргаликдаги умумий мулки деб топилиши мумкин. Эр ва хотиннинг мажбуриятлари бўйича ҳақ ундириш фақат унинг мол-мулкига қаратилиши мумкин.

Эр ва хотиннинг умумий мол-мулки ҳисобидан ўртадаги вояга етмаган болалар номига қўйилган омонатлар ўша болаларга тегишли ҳисобланиб, эр-хотиннинг умумий мол-мулкни бўлиш пайтида эътиборга олинмайди. Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 23-моддасига мувофиқ эр-хотиннинг бўлиниши лозим бўлган биргаликдаги умумий мол-мулки деганда, улар томонидан никоҳ давомида ортттирилган мол-мулклар, шунингдек никоҳ қайд этилгунга қадар бўлажак эр-хотиннинг умумий маблағлари ҳисобига олинган ва ФК 81, 82, 209-моддаларига кўра

фуқароларнинг мулк ҳуқуқи объекти бўла оладиган кўчар ва кўчмас ҳар қандай мол-мулклар тушунилади, башарти улар ўртасида тузилган никоҳ шартномасида мол-мулкка нисбатан бошқача тартиб белгиланган бўлмаса, эр ва хотиннинг улушлари тенг ҳисобланади.

Оила кодексининг 25-моддасига кўра эр ва хотиннинг никоҳга қадар ўзига тегишли бўлган мол-мулки, шунингдек улардан ҳар бирининг никоҳ давомида ҳадя, мерос тариқасида ёки бошқа бепул битимлар асосида олган мол-мулки улардан ҳар бирининг ўз мулки ҳисобланади.

Никоҳ давомида эр-хотиннинг умумий мулки ёки улардан ҳар бирининг мол-мулки ёхуд эр ва хотиндан бирининг меҳнати ҳисобига мол-мулкнинг қиймати анча ошишига олиб келган маблағлар (капитал таъмирлаш, қайта қуриш, қайта жиҳозлаш ва бошқалар) қўшилгани аниқланса, эр ёки хотиндан ҳар бирининг мол-мулки уларнинг биргаликдаги мулки деб топилиши мумкин.

Эр ёки хотиндан фақат биттасига тегишли бўлган ва у томонидан тасарруф этиладиган мулк хусусий мулк ҳисобланади.

Хусусий мулкка қуйидагилар киради:

эр ёки хотиннинг никоҳга қадар ўзларига тегишли бўлган мулки (масалан: уй, уй жиҳозлари, омонат кассасига қўйилган пул, қимматбаҳо қоғозлар ва бошқалар);

никоҳ давомида ҳадя ёки мерос тариқасида олган мулклари;

тўй совғалари, агар улар эр ёки хотиндан бирининг шахсий фойдаланиш учун мўлжалланган бўлса (қимматбаҳо ва серҳашам буюмлар бундан мустасно);

эр ёки хотин томонидан олинган Давлат мукофотлари ва совғалар (масалан, олтин соат, мотоцикл, машина ва бошқалар);

эр-хотиннинг никоҳ тузишга қадар олган ҳадялари (келиннинг сепи ва ҳоказолар), бу буюмлардан турмушда биргаликда фойдаланишдан қатъий назар, уларнинг биргаликдаги умумий мулки таркибига кирмайди;

эр-хотиннинг бирига никоҳга қадар тегишли бўлган ёки у никоҳ давомида ҳадя ёхуд мерос тарзида олган кўчмас мол-мулк, жумладан, уй-жой никоҳ давомида эр-хотиндан бирининг ёки иккаласининг маблағлари ҳисобига капитал равишда ва таъмирланганлиги ёки қайта қурилганлиги суд томонидан аниқланган тақдирдагина эр-хотиннинг биргаликдаги умумий мулки деб ҳисобланиши мумкин.

Эр ва хотиннинг умумий мол-мулкни бўлишда аввало эр-хотиндан ҳар бирига тегишли бўлган хусусий мулк белгилаб олинади. Кейинчалик эса умумий мулкдан қайсилари эр-хотиндан қайси бирига тегишли эканлиги аниқланади. Шундай ҳолларда, улар ўртасида мулк тенг ҳиссада бўлинса, эр-хотиндан биттасига қиймати бошқасига тегишли бўлган мулкдан ошиқроқ ашё берилса, иккинчи томонга фарқи доирасида тегишли пул суммаси берилиши лозим. Қонун судни масалани бундай асосда ҳал қилишга мажбур этмайди. Пул суммасини ундириб бериш масаласини кўраётганда суд ишнинг аниқ шароитига қараб (эр-хотин ҳар бирининг моддий ва бошқа оилавий ҳолатларини инобатга олиб) ҳал қилади. Бундай ҳолатда эр-хотиндан биттасига биргаликдаги умумий мулк таркибига кирган уйнинг қисми учун пул тўлаш белгиланса, у эгаллаган хонани бўшатиб бериши лозим.

Мулкдор ўз мулкига нисбатан эгаллаш, фойдаланиш ва тасарруф қилиш ҳуқуқларига эга. Агар эр-хотиннинг биргаликдаги умумий мулки никоҳдан ажралиш

вақтида бўлинмаган бўлса, бунда эр-хотиндан бири амалда фақат мулкка нисбатан эгалиқдан маҳрум бўлмасдан, ундан фойдалана олмаслиги ҳам мумкин. Шундай қилиб, ажралиш эр-хотинларга ёки улардан бирига уларнинг қонуний ҳуқуқини амалга оширишга муқаррар равишда таъсир қилиши мумкин. Бу тўғрида у билганлиги учун, эр-хотинларга умумий мулк ҳуқуқи асосида тегишли бўлган мулкни бўлиш учун белгиланган уч йиллик даъво муддати никоҳ тугаган вақтдан, яъни ажралганлик давлат рўйхатидан ўтганидан сўнг ҳисобланиши лозим.

Эр-хотиннинг ўртасидаги энг кенг тарқалган низолар умумий биргалиқдаги мулкни бўлишдир. Бунда уларнинг умумий мулк режими бекор бўлади, эр-хотинларнинг ҳар бири ушбу мулкнинг бир қисмига эгалиқ ҳуқуқини олади. Айрим ҳолларда мулкнинг айрим турларини умумий биргалиқдаги мулкдан улушли мулкка ўтказиш сифатида; эр-хотиннинг (собик эр-хотинларнинг) ҳар бирига маълум бир мол-мулкни ёки унинг бир қисмини натура шаклида ёки улушларда тенг бўлмаган тақдирда ёки товон тўлаш билан тақсимланади. Умумий биргалиқдаги мулкни тақсимлаш билан боғлиқ масалалар фуқаролик, фуқаролик процессуал ва оила ҳуқуқи нормалари билан тартибга солинади. Аммо оила қонунчилигида ушбу масалаларни ҳал этишда айрим нормаларни такомиллаштириш зарурати юзага келмоқда.

Кўчмас мулкни бўлиш пайтида энг кўп низолар юзага келади, чунки у энг юқори қийматга эга ва ундан улуш ёки қисмни ажратиш кўпинча мумкин эмас ёки жуда қийин. Мулкни бўлиш никоҳ пайтида, никоҳни бекор қилиш билан бир вақтда ёки ажрашгандан кейин амалга ошириш мумкин. Кейинги ҳолатда, яъни никоҳдан ажратилгандан сўнг 3 йиллик даъво муддати амал қилишини унутмаслик лозим. Оила кодексининг 27- моддасининг 9-қисмида никоҳдан ажралган эр ва хотиннинг умумий мол-мулкни бўлиш тўғрисидаги талабларига нисбатан уч йиллик даъво муддати қўлланилади. Оила кодекси 27-моддасининг 9-қисмида никоҳдан ажратилган эр-хотиннинг биргалиқдаги умумий мулкни бўлиш учун белгиланган уч йиллик даъво муддатининг ўтишини никоҳ тугатилган вақтдан (яъни, ФХДЁ органларида никоҳдан ажратиш қайд этилган ёки суднинг ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган кундан) эмас, балки шахс ўз ҳуқуқи бузилганлигини билган ёки билиши лозим бўлган кундан бошлаб ҳисоблаш лозим (ФК 154-моддаси биринчи қисми)¹. Мол-мулк эр-хотиннинг келишувига биноан бўлиниши мумкин. У ёзма шаклда ва нотариал тасдиқланган бўлиши керак. Бундай келишув шартлари амалдаги қонунчилик талабларига жавоб бериши, учинчи шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини бузмаслиги керак. Акс ҳолда, бундай келишув ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин. Масалан, Фуқаролик ишлар бўйича Миробод туманлараро судининг собик эр-хотинлар Ф.С. ва Ф.А.лар ўртасида никоҳ даврида орттирилган мол-мулкни бўлиш тўғрисида тузилган келишув битимини тасдиқлаш тўғрисидаги ажримини бекор қилди. Биринчи инстанция суди томонидан тасдиқланган келишувга биноан, фуқаро Ф.С.нинг кредиторлари ҳуқуқлари бузилган, яъни қарзлари тўланиши лозим бўлган хатланган мол-мулк Ф.А.нинг мулкига ўтказилган. Ўзбекистон Республикасининг 29.08.2001 йилдаги 258-II-сонли “Суд

¹ “Судлар томонидан никоҳдан ажралишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг Олий суди пленумининг қарори, 6 сон., 20.07.2011 й.

хужжатлари ва бошқа органлар хужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонунининг² 52-моддасига биноан Ф.С.нинг мулкида қолган турар-жой ундирув қаратилиши мумкин бўлмаган мол-мулк бўлиб ҳисобланади. Ф.С.нинг ҳисобида унинг У.га бўлган қарзлари бўйича ундириш мумкин бўлган бошқа мол-мулк иш материаллари билан тасдиқланмаган. Шунингдек, суд келишувнинг шартлари оила ҳуқуқи нормаларига, яъни Оила кодексининг 23, 27-моддасининг 3-қисми ва 28-моддаларига мос келмаслигини ҳисобга олмади. Ушбу келишувнинг шартларига кўра, эр-хотиннинг умумий мулки бўлиб, никоҳ бекор қилингандан кейин жавобгар томонидан сотиб олинган квартира умумий мол-мулк доирасига киритилиши, шунингдек, никоҳ пайтида сотилган квартирадани даъвогар томонидан олинган пул маблағлари киритилган. Бундан ташқари, келишувда эр-хотиннинг низоли мол-мулкни сотиб олиш билан боғлиқ бўлган умумий қарзлари ҳисобга олинмаган ва улуш қийматидан ошиб кетганлиги учун пул компенсацияси миқдори масаласи ҳал этилмаган. Эр ва хотиннинг умумий мол-мулкидаги улушлари тенглигидан чекинишга ҳақли эканлик масаласига ҳаволалар келтирилмаган.

Суд муҳокамаси давомида келишув битими ҳам тузилиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси “Медиация тўғрисида”³ги Қонуннинг 15-моддасининг 2-қисмига кўра, медиация суддан ташқари тартибда, низони суд тартибда кўриш жараёнида, суд ҳужжатини қабул қилиш учун суд алоҳида хонага (маслаҳатхонага) киргунига қадар, шунингдек суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш жараёнида қўлланилиши мумкин. Агар тарафлар судгача бўлган жараёнда медиатив келишувга эришсалар, медиатив келишув Ўзбекистон Республикаси “Нотариат тўғрисида”⁴ги Қонунининг 61-моддасига кўра, нотариус тарафлар ўртасида тузилган медиатив келишувни тасдиқлайди. Агар келишувга эришилмаса, низо ҳал қилиш учун судга юборилади. Даъво эр-хотиндан бири, кредитор, суд ижрочиси томонидан берилиши мумкин. Кредитор фуқаронинг умумий мулкдаги улушини ундириш учун ажратиш тўғрисида талаб қўйишга ҳақли. “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонунининг 47-моддасининг охириги бандида қарздор бошқа шахслар билан умумий мулк ҳуқуқи асосида тегишли мол-мулкка эга бўлган ҳолларда ундирув унинг қонунчиликка мувофиқ аниқланадиган улушига қаратилади. Шунингдек, агар эр ёки хотин соғлиғи, ёши, муомалага лаёқатсиз деб топилганлиги ва бошқа узрли сабабларга кўра ўзи судга мурожаат қила олмаса) прокурор; меросхўр (умумий биргаликдаги мулкдаги улушини ажратиш, кейин эса меросни бўлиш тўғрисида талаб билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга). Даъво аризаси жавобгарнинг яшаш жойи (ҳудудий юрисдикция) бўйича берилади. Аммо умумий мулкни бўлиш тўғрисидаги даъвода кўчмас мулкни бўлиш тўғрисидаги даъво мавжуд бўлса, у ушбу мулк жойлашган жойда кўриб чиқилади⁵. Эр ва хотиннинг умумий биргаликдаги мулки

² Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги 258-II-сонли Қонуни 29.08.2001 й.

³ Ўзбекистон Республикаси “Медиация тўғрисида” ги 03.07.2018 йилдаги ЎРҚ-482-сон Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон. <https://lex.uz/docs/3805227>

⁴ Ўзбекистон Республикаси “Нотариат тўғрисида”ги 26.12.1996 йилдаги 343-I-сон Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 18.05.2022 й., 03/22/770/0424-сон. <https://lex.uz/docs/54458>

⁵ Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 246-моддалари // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 28.02.2024-й., 03/24/914/0161-сон. <https://lex.uz/docs/-111189#-154280>

Оила кодексининг 27- моддасига биноан бўлинади. Оила кодексининг 23-моддасида мустаҳкамланган эр-хотиннинг умумий биргаликдаги мулки жумласига: эр ва хотиннинг никоҳ давомида орттирган мол-мулклари жумласига (эр ва хотиннинг умумий мол-мулкига) эр ва хотин ҳар бирининг меҳнат фаолиятидан, тадбиркорлик фаолиятидан ва интеллектуал фаолият натижаларидан орттирган даромадлари, улар томонидан олинган пенсиялар, нафақалар, шунингдек махсус мақсадга мўлжалланмаган бошқа пул тўловлари (моддий ёрдам суммаси, майиб бўлиш ёки саломатлигига бошқача зарар етказиш оқибатида меҳнат қобилиятини йўқотганлик муносабати билан етказилган зарарни қоплаш тарзида тўланган суммалар ва бошқалар) киради. Эр ва хотиннинг умумий даромадлари ҳисобига олинган кўчар ва кўчмас ашёлар, қимматли қоғозлари, пайлари, омонатлари, кредит муассасаларига ёки бошқа тижорат ташкилотларига киритилган капиталдаги улушлари ҳамда эр ва хотиннинг никоҳ давомида орттирган бошқа ҳар қандай мол-мулклари, улар эр ёки хотиндан бирининг номига расмийлаштирилган ёхуд пул маблағлари кимнинг номига ёки эр ва хотиннинг қайси бири томонидан киритилган бўлишидан қатъи назар, улар ҳам эр ва хотиннинг умумий мол-мулки ҳисобланади. Ушбу юқорида келтирилган рўйхат очиқ бўлиб, эр ва хотиннинг никоҳ давомида орттирган бошқа ҳар қандай мол-мулклари умумий биргаликдаги мулк доирасига кириши келтирилган. Демак, эр-хотин ҳар қандай мулкка эгалик қилишлари мумкин, қонун ҳужжатларига мувофиқ фуқароларга тегишли бўлмаган мулкнинг айрим турлари бундан мустасно.

Мулкнинг миқдори ва қиймати чекланмайди, бундай чекловлар қонун билан белгиланган ҳоллар бундан мустасно⁶. Бугунги кунда долзарб ҳисобланадиган виртуал мулк масаласи адабиётларда муҳокама қилинади. Хусусан, Я.А. Перепелкина виртуал объектларнинг мулкӣ муомалада бўлишини норматив ҳуқуқий тартибга солишда бўшлиқ мавжудлиги ҳақида фикр билдиради⁷. Бу фойдаланувчининг ўйин атрибутига эгалик қилиш ёки уни сотишдан фойда олиш манфаатини бузиш учун асос яратади. Фойдаланувчининг манфаатларини бузиш ўйинни ишлаб чиқувчининг ҳаракатлари (аккаунтни блоклаш, фойдаланувчи ҳисобидан ўйин атрибутларини ўчириш, ўйин мулкнинг график ва функционал хусусиятларини ўзгартириш) ёки учинчи шахсларнинг ҳаракатлари (аккаунтни бузиб кириш натижасида ўйин атрибутини ўғирлаш) билан боғлиқ бўлиши мумкин. М.А. Рожкова виртуал мулкни "иқтисодий қийматга эга бўлган, фойдали аммо фақат виртуал маконда ишлатилиши мумкин бўлган номоддий объектлар", фойдали токенлар, криптовалюта, домен номлари, стикерлар, ижтимоий тармоқ аккаунтлари, шунингдек, ўйин мулки деб атайдӣ; электрон почта манзили ва виртуал хоналар" деб атайдӣ⁸. Белоруссия Республикасида суд виртуал ўйин иштирокчиси аккаунтини ажралиш жараёнидаги бўлиниш шартӣ билан эр хотиннинг умумий биргаликдаги мулки доирасига киритди, чунки "қиймат"

⁶ Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 207-моддалари // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 28.02.2024-й., 03/24/914/0161-сон. <https://lex.uz/docs/-111189#-154280>

⁷ Перепелкина Я.А. Виртуальное игровое имущество: перспективы правового регулирования // Журнал Суда по интеллектуальным правам. 2020. № 29. С. 45-60.

⁸ Рожкова М.А. Цифровые активы и виртуальное имущество: как соотносится виртуальное с цифровым [Электронный ресурс] // Закон.ру. 2018. 13 июня

белгиси виртуал мулкни киритиш имконини беради⁹. Бугунги кунда эр-хотинларнинг умумий мулки алоҳида ҳуқуқ объектлари мажмуи сифатида қаралади. Шу сабабли, ушбу тушунчага аниқлик киритиш, уни эр ва хотиннинг мулки, мулкӣ ҳуқуқлари ва умумий қарзларини ўз ичига олган яхлит мулкӣ комплекс сифатида кўриб чиқиш таклиф этилади. Мулкни никоҳда биргаликда сотиб олинган деб тан олиш учун ушбу мулкни эр-хотиндан бирининг номига расмийлаштирилишининг ўзи етарли эмас.

Мулкни умумий мулк деб эътироф этишнинг зарурий шартининг биргаликдаги маблағлар ҳисобидан олинганлигидир. Агар эр-хотинлар келишувга эриша олмасалар, мулкни тақсимлаш бўйича низо судда ҳал қилинади. Ушбу ишларни кўриб чиқишда суд оилавий муносабатларни ва оилавий хўжаликни юритишни амалда тугатиш вақтини белгилайди, чунки эр-хотинларнинг мулки режими айнан шундан ўзгаради. Бўлиниши керак бўлган мол-мулк таркибига эр ва хотиннинг ишни кўриб чиқиш пайтида мавжуд бўлган ёки учинчи шахсларда бўлган умумий мулки киради.

Мулкни тақсимлашда эр-хотинларнинг умумий қарзлари ва оила манфаатларидан келиб чиқадиган мажбуриятлар бўйича даъво қилиш ҳуқуқи ҳам ҳисобга олинади (ЎЗР Оила кодекси 28-моддаси). Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси 28-моддасининг 3-қисмига асосан, эр-хотиннинг умумий мулкни тақсимлаш бўйича умумий қарзлари эр ва хотинлар ўртасида уларга берилган улушларга мутаносиб равишда тақсимланади.

Умумий ва шахсий мажбуриятларни фарқлашда қийинчиликлар пайдо бўлиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан никоҳдан ажратишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида" Қарори¹⁰ 20-бандининг 3-қисмида мулкни бўлишда, шунингдек эр-хотиннинг умумий қарзлари (ОК 28- моддаси учинчи қисми) ва оила манфаатлари йўлида вужудга келган мажбуриятлар бўйича талаб қилиш ҳуқуқи инobatга олинади. Бироқ судлар шуни назарда тутишлари лозимки, тўйни, шунингдек никоҳ маросимлари билан боғлиқ бошқа тадбирларни ўтказиш бўйича қарзлар ва бошқа харажатлар инobatга олинмайди (ОК 44-моддаси). Шу билан бирга, ушбу ҳолатларни исботлаш юки қарзни тақсимлашни талаб қилувчи томон зиммасига тушади.

Н.М. Ершова шу муносабат билан "шахсий қарзлар эр ёки хотиннинг никоҳдан олдин ёки ҳеч бўлмаганда никоҳ пайтида пайдо бўлган, лекин унинг шахсий мулки билан боғлиқ бўлган деб ҳисобланиши керак"лигини таъкидлайди. Л.М. Пчелинцеванинг фикрига кўра, эр-хотинларнинг шахсий қарзлари:

- никоҳ қайд этилгунга қадар мустақил равишда пайдо бўлганларни ўз ичига олиши керак;
- никоҳ қайд этилгандан сўнг эса, фақат эр ёки хотиннинг соф шахсий эҳтиёжларини қондириш учун;
- эр-хотинлардан бирига никоҳ пайтида мерос бўлиб қолган мол-мулкни оғирлаштирадиган қарзлар натижасида (васият қилувчининг қарзи);
- эр ёки хотин томонидан бошқа шахсларга етказилган зарар натижасида;

⁹ [хттп://эдос.бсеу.бй:8080/битстрем/едос/80197/1/Ковалева_И.Н._98_99.пдф](http://эдос.бсеу.бй:8080/битстрем/едос/80197/1/Ковалева_И.Н._98_99.пдф)

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан никоҳдан ажратишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида" Қарори 20.07.2011 йилдаги 06-сон.

- эр ёки хотин болаларга (бошқа никоҳдан) ёки оила аъзоларига нисбатан таъминот мажбуриятларини бажармаганлиги сабабли;

- қарздорнинг шахси билан чамбарчас боғлиқ бўлган мажбуриятларни келтириб чиқарадиган бошқа асослардан келиб чиқиш лозимлигини таъкидлайди. Агар эр-хотинлардан бири қарз шартномасини тузса ёки қарзнинг пайдо бўлиши билан боғлиқ бошқа битим тузса, бундай қарз фақат Оила кодексининг 28-моддаси 3-бандидан келиб чиқадиган ҳолатлар мавжуд бўлса, исботлаш мажбурияти мавжуд бўлса, умумий деб эътироф этилиши мумкин.

Ушбу тоифадаги ҳолларда юридик аҳамиятга эга бўлган ҳолатлар аниқланиши керак:

- қарзни умумий деб тан олишни даъво қилган эр ёки хотин томонидан қарз маблағларини олиш мақсади;

- мажбурият ҳар иккала эр-хотиннинг ёки эрхотинлардан бирининг ташаббуси билан, лекин оила манфаатларидан келиб чиққан ҳолда вужудга келганми;

- эр-хотинлардан бири олган пул оила эҳтиёжларига сарфланганлигини аниқлаш. Агар ушбу ҳолатлар исботланмаса, умумий қарз деб эътироф этиш тўғрисидаги даъво қаноатлантирилмайди. Оила кодексининг 25-моддасида эр ва хотиннинг никоҳга қадар ўзига тегишли бўлган мол-мулки, шунингдек улардан ҳар бирининг никоҳ давомида ҳадя, мерос тариқасида ёки бошқа бепул битимлар асосида олган мол-мулки улардан ҳар бирининг ўз мулки ҳисобланади.

Айнан ушбу моддада келтирилган эр ва хотиннинг никоҳга қадар ўзига тегишли бўлган мол-мулки, шунингдек улардан ҳар бирининг никоҳ давомида ҳадя, мерос тариқасида ёки бошқа бепул битимлар асосида олган мол-мулки масалалари амалиётда айрим муаммоларни келтириб чиқармоқда. Ушбу қайд этилган мол-мулк "чегара" режими деб аталадиган мулкнинг пайдо бўлишига олиб келади, яъни, унга нисбатан эгалик ҳуқуқи тўғрисида аниқ хулоса чиқариш мумкин бўлмаган мулк деб аташ мумкин. Чунки унинг ҳуқуқий режимни белгилашда эр ва хотиннинг ҳар бирининг ўз мулкни (Оила кодексининг 25-моддаси), қонун чиқарувчи текин битимлар орқали олинган мол-мулкни эслатиб ўтади, лекин иккинчисини сотиш ёки бошқа бегоналаштириш йўли билан сотиб олинган мулкнинг тақдири ҳақида ҳеч нарса айтмайди. Эр ёки хотиннинг шахсий мулкни сотишдан олинган пул эвазига никоҳ пайтида мулк (масалан, турар-жой) олиниши одатда учрайди.

Бир томондан, мулк никоҳдан олдин эр ёки хотиннинг бирига тегишли бўлганлиги ва унинг шахсий мулки бўлганлиги сабабли, уни сотишдан олинган даромад ушбу эр ёки хотиннинг шахсий мулки ҳисобланади. Бошқа томондан, мулк биргаликда сотиб олинган (никоҳ даврида) деб ҳисобланган маблағлар ҳисобига киради. Шундай қилиб, "чегара" режими остида эр ёки хотиндан бирига шахсий мулк ҳуқуқига эга бўлган мулкни сотиш йўли билан олинган мулк киради. Фикримизча, ушбу бўшлиқни эр ёки хотин томонидан ўз шахсий мулки ҳисобига сотиб олинган мол-мулк бўйича низоларни ҳал қилишда умумий ёндашувни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг "Судлар томонидан никоҳдан ажратишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида" Қарорига эр ва хотиннинг никоҳга қадар ўзига тегишли бўлган мол-мулки, шунингдек улардан ҳар бирининг никоҳ давомида ҳадя, мерос тариқасида ёки бошқа бепул

битимлар асосида олган мол-мулкни тасарруф этиш натижасида олинган маблағ ва мол мулк унинг ўз мулки эканлигини киритиш лозим. Шу билан бирга, амалдаги қонунчиликда ушбу масалани тартибга солиш қонунининг йўқлиги Ўзбекистон Республикаси Олий суди томонидан тушунтиришлар бериш билан эмас, балки Ўзбекистон Республикаси Оила кодексига қўшимчалар киритиш орқали тўлдирилиши керак бўлган бўшлиқ эканлиги аниқ ва Оила кодексининг 25-моддасига тегишли қонунчилик киритиш керак деб ҳисоблаймиз.

Адабиётлар рўйхати:

1. “Судлар томонидан никоҳдан ажралишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг Олий суди пленумининг қарори, 6 сон., 20.07.2011 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Судлар томонидан никоҳдан ажратишга оид ишлар бўйича қонунчиликни қўллаш амалиёти тўғрисида” Қарори 20.07.2011 йилдаги 06-сон.
3. Рожкова М.А. Цифровые активы и виртуальное имущество: как соотносится виртуальное с цифровым [Электронный ресурс] // Закон.ру. 2018. 13 июня
4. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 207-моддалари // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 28.02.2024-й., 03/24/914/0161-сон. <https://lex.uz/docs/-111189#-154280>
5. Перепелкина Я.А. Виртуальное игровое имущество: перспективы правового регулирования // Журнал Суда по интеллектуальным правам. 2020. № 29. С. 45-60.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги 258-II-сонли Қонуни 29.08.2001 й.
7. Ўзбекистон Республикаси “Медиация тўғрисида” ги 03.07.2018 йилдаги ЎРҚ-482-сон Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон. <https://lex.uz/docs/3805227>
8. Ўзбекистон Республикаси “Нотариат тўғрисида”ги 26.12.1996 йилдаги 343-I-сон Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 18.05.2022 й., 03/22/770/0424-сон. <https://lex.uz/docs/54458>